

Mosty dla pieszych w getcie łódzkim

Konrad Wiesław Ślusarski

Most dla pieszych nad ulicą Chłodną, łączący w czasie okupacji dwie części getta warszawskiego, stał się jednym z wizualnych symboli Holocaustu. Jednak pierwsze takie konstrukcje powstały znacznie wcześniej w getcie łódzkim. Przyglądając się fotografiom z archiwum IPN, warto przypomnieć kładki z Łodzi.

Lódź była do wybuchu wojny drugim po Warszawie największym miastem odrodzonej Rzeczypospolitej. Mieszkało w niej ponad 670 tys. ludzi, z których znaczny odsetek (w 1932 roku – ponad 30 proc.) stanowili Żydzi. Zajęta przez Niemców we wrześniu 1939 roku, nie znalazła się – wbrew pierwotnym założeniom – w nowo utworzonym Generalnym Gubernatorstwie, lecz została włączona do III Rzeszy jako część Okręgu Poznań,

Fot. IPN

zła się – wbrew pierwotnym założeniom – w nowo utworzonym Generalnym Gubernatorstwie, lecz została włączona do III Rzeszy jako część Okręgu Poznań,

przemianowanego wkrótce na Kraj Warty. Był to rezultat zabiegów mieszkającej w mieście i okolicach licznej mniejszości niemieckiej. W kwietniu 1940 roku

ruchu mieszkańcom getta, raz dla ruchu „aryjskiego”. Bardzo szybko okazało się, że taki system jest bardzo uciążliwy, a jego przepustowość po stronie getta niewystarczająca. Zwłaszcza że pierwszeństwo zawsze przyznawano ruchowi „aryjskiemu”, mającemu dużo większe znaczenie dla Niemców.

Poprawę sytuacji przyniosło wybudowanie latem 1940 roku drewnianych przejść nad ulicami. Te swoiste mosty miały konstrukcję kratownicową ze schodami z obu stron. Ostatecznie powstały trzy takie kładki: dwie nad ul. Zgierską i kolejna nad ul. Limanowskiego. Stały się one, podobnie jak późniejsza kładka nad ul. Chłodną w Warszawie (zob. „Pamięć.pl” 4/2015), charakterystycznymi obiektami w krajobrazie miasta i przyciągały uwagę także Niemców korzystających z dostępnych dla nich ulic. Te swoiste „atrakcje turystyczne” były dla nich na tyle niezwykle, że bardzo często je fotografowali. Wiele ze zdjęć przeżyło wojnę i jest obecnie w różnym stopniu dostępnych. Zwłaszcza mosty dla pieszych nad ul. Zgierską mają bogatą ikonografię.

Pierwsze z prezentowanych zdjęć (fot. 1) przedstawia perspektywę ul. Zgierskiej w kierunku północnym, tak jak widzieli ją mieszkańcy części „aryjskiej”. Anonimowy fotograf niemiecki stał na końcowym odcinku ul. Nowomiejskiej (wówczas Neustadtstraße) przed widocznym po prawej wylotem przedwojennej ul. Nad Łódką (w czasie okupacji Tizianstraße). Data wykonania zdjęcia jest nieznana. Widać na nim obie kładki oraz ciągnące się wzdłuż krawędzi chodników ogrodzenie z drutu kolczastego i desek. Dla ruchu spoza dzielnicy zamkniętej była dostępna wyłącznie cała szerokość brukowanej ulicy, podczas gdy chodniki należały do getta. Za jadącym w stronę pl. Wolności tramwajem linii 2 widać kładkę przecinającą początek

2

nazwę miasta zmieniono na Litzmannstadt dla uczczenia generała Karla von Litzmanna, bohatera walk armii cesarza Wilhelma II w regionie łódzkim w czasie I wojny światowej.

W lutym 1940 roku władze niemieckie utworzyły w Łodzi getto, w którym zaczęto gromadzić Żydów mieszkających w mieście. Było to największe getto na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy. Podobnie jak w innych miastach okupowanej Polski, getto łódzkie szybko zostało przekształcone w zamkniętą dzielnicę, nad którą władzę sprawował niemiecki zarząd z Hansem Biebowem jako przewodniczącym. Życiem wewnętrznym dzielnicy kierowała żydowska administracja pod przywództwem Chaima Rumkowskiego.

Tworząc getto, władze niemieckie z powodów pragmatycznych zlokalizowały je w dzielnicach Bałuty i Stare Miasto, których większość przedwojennej populacji stanowiła uboga i średniozamożna ludność żydowska. W obrębie zamkniętej dzielnicy znalazły się ulice Zgierska (wówczas Hohensteiner Straße) i Bolesława Limanowskiego (Alexanderhofstraße). Stanowiły one ważne arterie wylotowe w kierunku północnym i z tego powodu zostały wyłączone z granic getta, dzieląc jego teren na trzy izolowane części (podobna sytuacja miała miejsce w Warszawie). W celu zapewnienia komunikacji między poszczególnymi częściami stworzono system bram otwieranych naprzemiennie: raz dla umożliwienia

Fot. AIPN

Zgierskiej na linii obecnej ul. Podrzecznej (nazwanej przez Niemców Am Bach). W tle kolejna kładka przy pl. Kościelnym (Kirchplatz) obok zamkniętego przez władze niemieckie kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, którego wieża góruje nad budynkami po prawej stronie. Widoczna na zdjęciu zabudowa między ulicami Nad Łódką i Podręczną obecnie nie istnieje, a teren ten jest częścią Parku Staremińskiego. Na fotografii zwracają uwagę zachowana na ścianie narożnej budynku tabliczka z polską nazwą ulicy oraz niemieckie tablice zabraniające wstępu na teren getta. Przy narożniku ogrodzenia stoi niemiecki policjant z karabinem na ramieniu, a kolejny idzie ulicą.

Wzniesienie kładek tylko częściowo poprawiło komunikację między poszczególnymi częściami getta. Na jego obszarze mieszkali dziesiątki tysięcy ludzi (ocenia się, że przez getto przeszło ich ok. 230 tys.), którzy mieli do swej dyspozycji jedynie trzy wspomniane przejścia. Korzystanie z nich było więc utrudnione, zwłaszcza

w porach szczytu, gdy mieszkańcy zmierzali do pracy bądź z niej wracali. Często na wejście i pokonanie kładki trzeba było czekać w długich kolejkach. Strome i wysokie schody były niedogodnością szczególnie dla osób starszych i chorych, a także osłabionych przez wszechobecny głód.

Wspomniana już druga z kładek przecinających ul. Zgierską znajdowała się na przedłużeniu ul. Lutomierskiej (niem. Hamburger StraÙe) przy pl. Kościelnym. Ze wszystkich trzech obiektów tego typu była najczęściej fotografowana. Na zdjęciu (fot. 2) wykonanym latem 1940 roku, zamieszczonym w albumie zdjęć poświęconym działalności Centrali Przesiedleńczej (niem. Umwandererzentralstelle, UWZ), widać, jak bardzo zatłoczone było to przejście. Anonimowy Niemiec, prawdopodobnie pracownik UWZ, utrwalając kadr, stał na środku ulicy naprzeciwko wejścia do kościoła Wniebowzięcia NMP i patrząc w kierunku północnym, objął całą kładkę z doj-

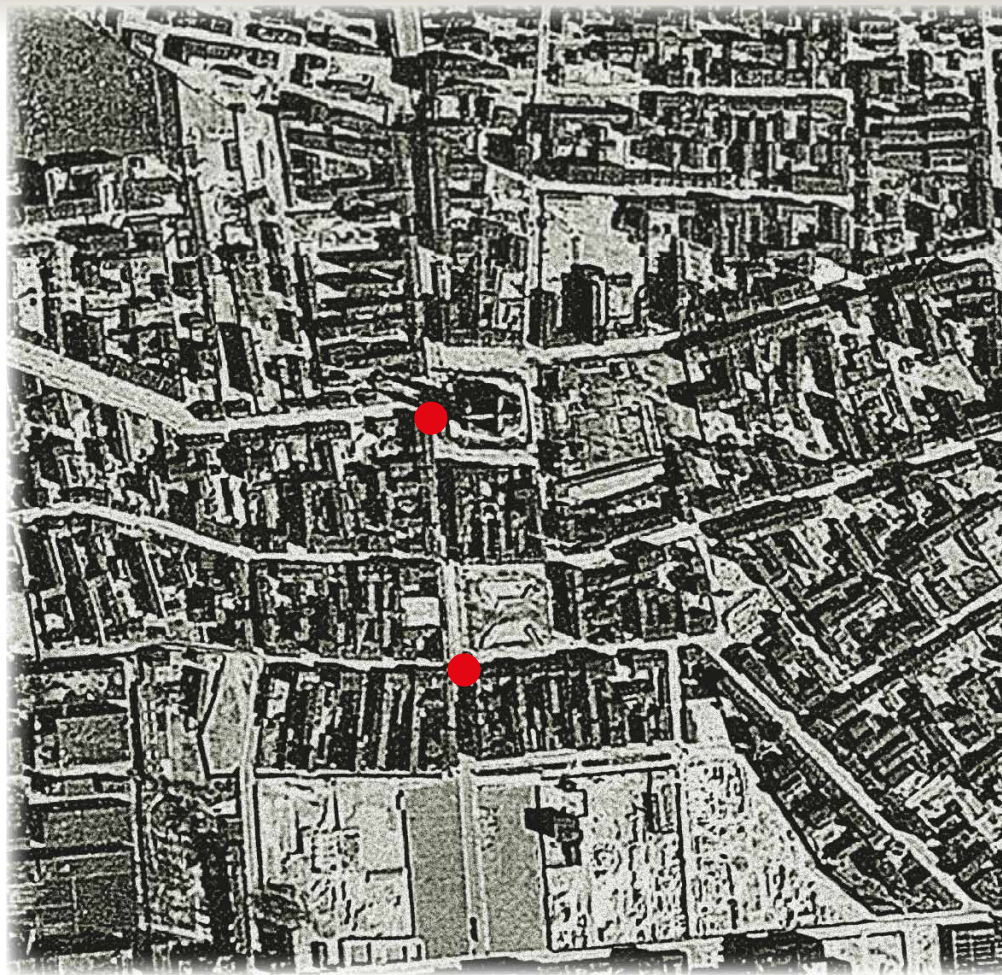
Fot. AIPN

WOHL BEI DER
JUDEN

ściami. Większość budynków znajdujących się na fotografii istnieje do chwili obecnej. Po lewej za mostem znajduje się kamienica przy ul. Zgierskiej róg Lutomierskiej (obecny adres – ul. Zgierska 24). Po prawej widać fragment muru otaczającego kościół, wylot północnej ulicy przy pl. Kościelnym i górującą nad nim trzypiętrową kamienicę o przedwojennym adresie pl. Kościelny 4 róg ul. Zgierskiej 3/5, w której mieściły się wówczas m.in. Wydziały Ewidencji Ludności zarządu getta i Kolegium Rabinackie. W głębi znajdują się dalsze kamienice po obu stronach ul. Zgierskiej aż do Bałuckiego Rynku, zwanego wówczas Baluter Ring (w tle po prawej), i odbijania ulicy w kierunku północno-zachodnim.

Kolejne zdjęcie (fot. 3) wykonano mniej więcej z tego samego miejsca, lecz obiektyw jest skierowany bardziej w kierunku północno-zachodnim. Ukazuje tłum Żydów na schodach prowadzących na most z ul. Lutomierskiej (Hamburger Straße) i fragment bramy u wylotu tej ulicy (u dołu po lewej). Na pierwszym planie tramwaj linii 2 jadący ul. Zgierską w kierunku centrum miasta. Wejście na kładkę znajduje się na tle narożnej kamienicy (obecnie ul. Zgierska 24).

Ostatnie z prezentowanych zdjęć (fot. 4) przedstawia widok, który oglądali ludzie idący kładką z jednej części getta do drugiej. Obraz ukazuje ul. Zgierską od pl. Kościelnego w kierunku południowym, a więc w odwrotnej perspektywie niż ujęcie na pierwszej z prezentowanych fotografii. Na pierwszym planie tramwaj jadący w kierunku centrum Łodzi, być może linii 2 znanej z wcześniejszych zdjęć. Po lewej oddzielony ceglany murem fragment placu ze schodami kościoła Wniebowzięcia NMP, dalej kamienica na rogu ul. Zgierskiej i pl. Kościelnego (obecnie ul. Zgierska 5) zasłaniająca pozostałą zabudowę po nieparzystej stronie ulicy. Po prawej wylot ul. Lutomierskiej (na skraju obrazu) i budynki zachodniej (parzystej) pierzei ul. Zgierskiej: kolejno od prawej są to nieistniejąca obecnie dwupiętrowa kamienica ul. Zgierska 20 róg ul. Lutomierskiej, kamienice o numerach od 18 malejąco do 10, dalej niskie

► Niemieckie zdjęcie lotnicze z maja 1942 roku; zaznaczone miejsca przebiegu kładek nad ul. Zgierską

budynki ul. Zgierskiej 8 do 2. Chodnikami oddzielnymi ogrodzeniem z desek i drutu kolczastego idą przechodnie. Warto zauważyć, że w przeciwieństwie do Warszawy, w Łodzi nie powstały mury służące odcięciu części żydowskiej od aryjskiej i zasłonięciu tej pierwszej przed wzrokiem obserwatora. W głębi widać drugi drewniany most dla pieszych przy wylocie ul. Podrzecznej. W tle można dostrzec masywne budynki wzdłuż ul. Nowomiejskiej (wówczas Neustadtstraße) i ul. Piotrkowskiej (w czasie okupacji nazwanej Adolf-Hitler-Straße), w tym kopułę dawnego kościoła ewangelickiego św. Trójcy (obecnie kościół Zesłania Ducha Świętego) przy pl. Wolności (przechrzczonym przez Niemców na Deutschlandplatz).

Łódź nie doświadczyła w trakcie ostatniej wojny tak potwornych znisz-

czeń, jakie stały się udziałem Warszawy w czasie powstań w 1943 i 1944 roku, a później w trakcie niszczytelnych działań Niemców. Teren byłego getta łódzkiego oczywiście uległ znaczącym zmianom w trakcie likwidacji starej drewnianej architektury z końca XIX i początku XX wieku, jednak spacerując ciągiem prezentowanych ulic, można bez trudu dostrzec widoczne na zdjęciach budynki. Ubolewać jedynie należy, że jak przed wojną, tak i dziś ta część miasta należy do obszarów zaniedbanych, a stan wielu budynków jest z różnych przyczyn niezadowalający. Zachęcamy do tego, aby z „Pamięcią.pl” w rękę odbyć spacer po tym wyjątkowym miejscu i odnaleźć te ocalałe pamiątki historii Łodzi. 📍

Konrad Wiesław Ślusarski – pracownik Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN